

In Choro Templi GOTHM.
 ✠ IIRPTTRNTRPIR#HPR. NIRTINPTIT:
 TIR#ITIT: PTNI: TTHIINH -
 ✠ PTIRN#RI#Y: IRI+T. IRIIN*PNMIR.
 *IYNITPTIRIYNMPT. PIRPIBIV PNB.
 #P#R+BIKYNB: ITTTHIIT PIR#NIG-
 TIRNPTINPTI*HPTYN. IRYITPTIRYNPT. #R-
 HNII

Fig. 11. G 158. Gothems kyrka.
 Efter G. Wallin, Runographia
 Gothlandica 2, s. 155.

Gravsten med runinskrift. Den ligger i korgolvet, omedelbart nedanför altarestaden, S om kyrkans mittlinje, med huvudändan i V. Stenens södra kant befinner sig 1,30 m N om den södra korväggen.

Gravstenens tidigast kända plats är koret. Linné antecknar från sitt besök i Gothem den 2 juli 1741: »Kyrkan war wacker, en stor runsten låg i Koret, på hwilken följande ord kunde sees: [uppteckning med runor]», fig. 9. I den tryckta reseberättelsen står detta sammanfattat så: »En stor Runsten låg i Choret med mycken Skrift.» Den uppteckning som Linné låtit G. Wallin få (Wallin, *Analecta* 1, s. 639, ej av Linnés hand) har överskriften: »I koret af Gudhems kyrkja en stor Runsten med följande [uppteckning]», fig. 10.

År 1751 återger G. Wallin i tryck (*Runographia Gothlandica*) en läsning, fig. 11, som är identisk med Linnés. Men av den tryckta kommentaren samt av ett handskrivet meddelande (*Analecta*, s. 1046) jämte en uppteckning (*Analecta*, s. 711), fig. 12, framgår att Wallin själv besökt Gothem minst två gånger för att granska rungravhällen i koret. Första gången, den 20 januari 1738 (alltså tre år före Linné), hindrades han av stark kyla och räknade med att överlåta uppgiften på andra. Andra gången, ovisst när, var visserligen en »ganska klar sommar dag», men fastän han »med största flit» och »med hielp af kyrkoherden Cedren» försökte komma tillrätta med inskriften och t. o. m. gav sig på textpartier, som Linné har gått förbi (högra långsidan och fotändan) kvarstod de flesta oklarheterna (*Analecta*, s. 1046 jämte teckning s. 711). Det är möjligen anledningen till att Wallin föredragit att publicera den uppteckning som han fått av Linné framför sin egen. Han gör dock en kommentar, som grundar sig på självsyn. Wallins meddelande i *Analecta*, s. 1046, och den tryckta kommentaren i *Runographia Gothlandica* (1751), s. 155 f., må här i tur och ordning citeras in extenso.

»Om Runstenen i Gothems kyrko-chor. På en ganska klar sommar dag och med största flit, sökte jag, med hielp af kyrkoherden Cedren at taga af denna; men all flit utrettade icke stort; ty, som runskriften varit fin och icke så synnerligen diup, har han på den ena sidan af trampande och gående blifwit aldeles bortnött och på den andra nästan aldeles otydelig. Hwad som kunde utredas och gissas til, finnes Lit. K, just likt originalet; men frucktar, at äfwen här af ingen mening hemtas kan. . . . Hr Cedren lofwade mig få weta, ho denna stenen ägde; men ehuru jag derom 2 a 3 gånger påmint, har det ei skedt.» »Lit. K» är *Analecta*, s. 711 (här fig. 12).

»XVIII. In Choro Templi Gothem. [Uppteckning, här fig. 11.] Lapis est magnus, vetustus etiam, circulo & cruce ornatus fere in medio, sed ubique ἄλογος h. e. mira Runarum congerie illustris sine sensu & sermone. Non ipse descripsi, erat enim, cum ibi essem prima vice, die 20 Januar. 1738. nimia vis frigoris, proindeque aliis hoc onus imposui. Scripturam igitur, ut illam accepi, heic tradere cogor, admodum suspectam & prope inextricabilem. Nonnulla quidem enodare conatus sum, & nomina villarum eiusdem Paroeciæ *Geruede*, *Vaters*, *Kirkebinge* vel *Kyrkobiers* deprehendisse ibi mihi videor: quoniam vero characterum omnimoda ubique regnat confusio, neque de illorum cum ἀρχαίοις conformitate certus

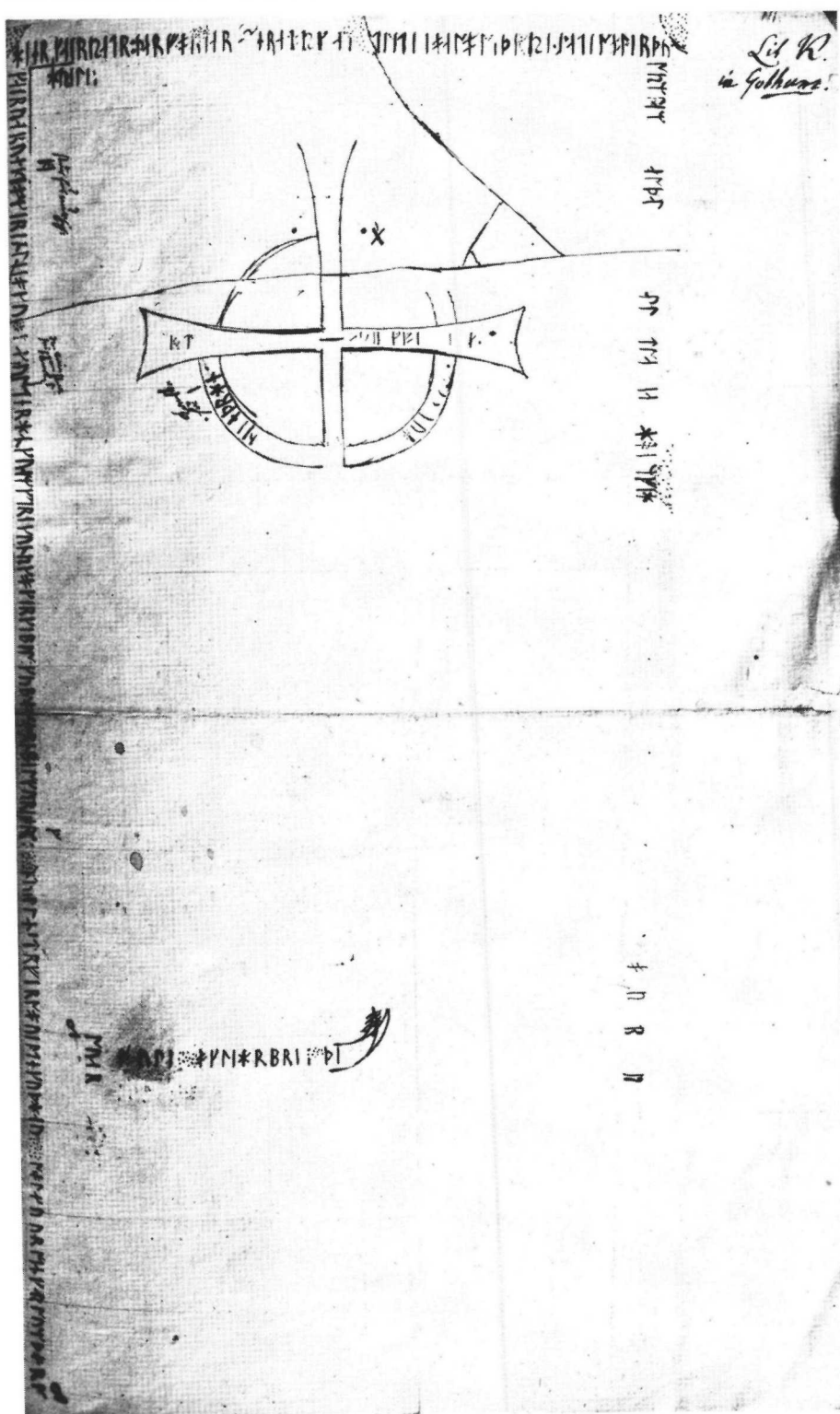
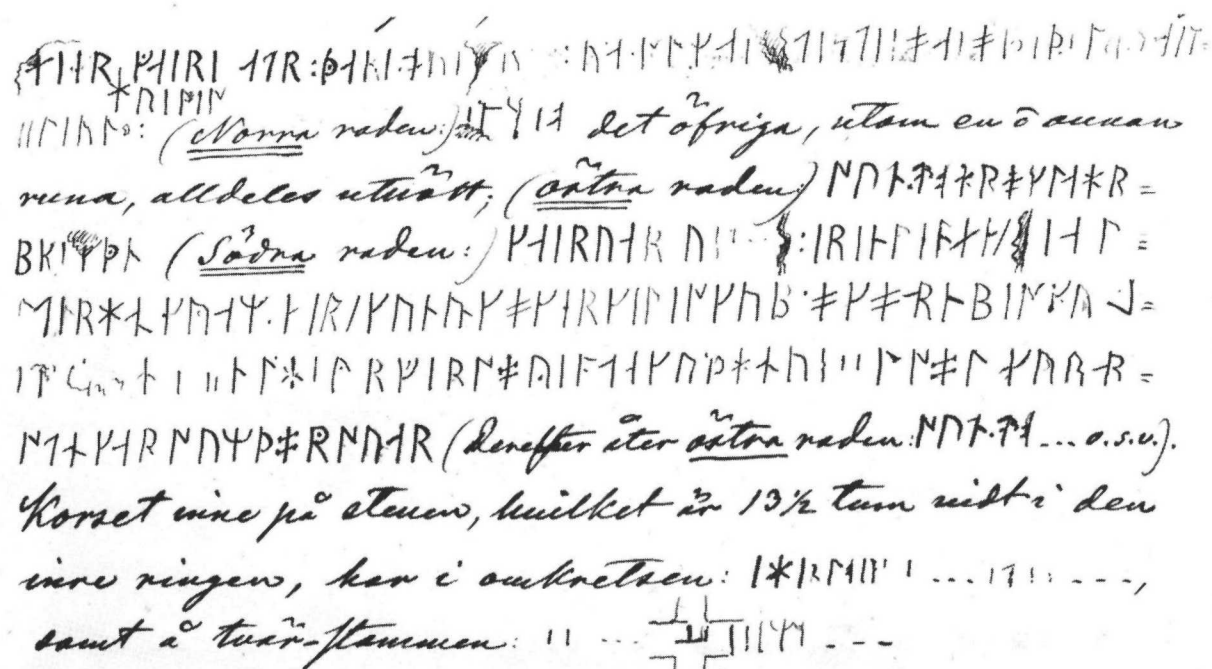

Fig. 12. G 158. Gothems kyrka.
Efter uppteckning av G. Wallin,
Analecta 1, s. 711.

esse possum, luctari amplius cum umbris mihi volupe haut erit. Desideramus autem & quoque expectamus novam magisque accuratam delineationem a Loci ejus Pastore, hujus literaturæ peritissimo, quem antea laudavimus. Voti deinceps compos factus, aliud *ἐκτυπον*, una cum accurata totius Cippi delineatione, accepi: verum æque obscurum. Additur caussa, quod runæ primitus subtiles nimis fuerant nec profundæ satis, ideoque earum plurimæ, in altero præcipue latere longiori, pedibus detritæ periere. Id tamen lucis accessit, ut loco ✚ ab initio inscriptionis ponenda sit litera **h**, & post primam vocem addendum sit verbum **huili**: utpote lineæ subscriptum, quod oculos fugerat descriptoris primi. Clara itaque evadit hoc modo primorum verborum lectio: **hier huili** : (pro **huilis**) **kairuatr** : i. e. *Heic requiescit Gairvatr* vel *Geirvederus* & c. In sequentibus multa cum superiori scriptura conveniunt, multa etiam ob diversum nonnullarum runarum ductum ab ea recedunt. Neque Crucis signum præponendum novæ lineæ, quæ tertia hujus Saxi est, nempe aquilonaris; eadem enim litera **h**, de qua supra, ansam utrique errori dedit, perperam intellecta.» Runtexen som han återger och refererar till är Linnés och baserad på *Analecta*, s. 639 (här fig. 10).

Den noggranna teckning som Wallin anmodat pastor loci att göra finns nu inga spår av, den har kanske aldrig blivit till. I den latinska kommentaren kallas stenens vänstra, nuvarande södra, långsida för den »norra». Det är sannolikt ett misstag, som Wallin gjort vid skrivbordet. Stenen företedde redan på hans tid de brottskador vid huvudändan, som den har nu, och har knappast i det skicket omflyttats och vänts ett halvt varv. Vid P. A. Säves besök 1864 hade stenen i varje fall det nuvarande rätta läget med huvudändan i väster, och så har sannolikt varit fallet vid de besök som Linné och Wallin gjorde vid mitten av 1700-talet.

Vid samma tid, närmare bestämt 1753, gjorde den danske historikern Jacob Langebek en resa till Gotland (12–18 juni), varvid han besökte Gothems kyrka, avskrev texten på »en Steen for Alteret» (Lindström nr 87) och nämner samtidigt i förbigående G 158: »Ved Siden laae en stor Ligsteen med smaat Ru-

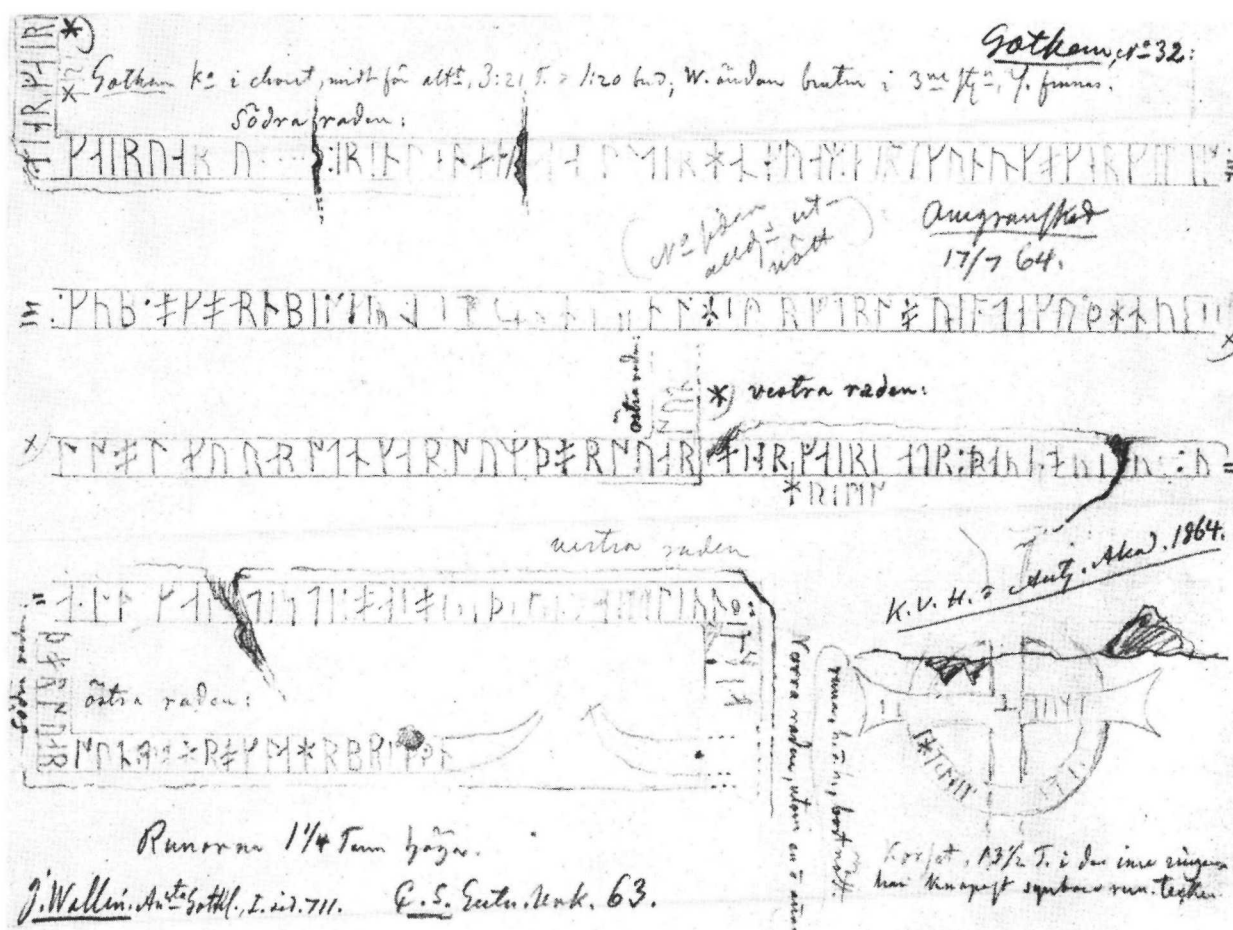

Fig. 14. G 158. Gothems kyrka. Efter uppteckning av P. A. Säve i S 170 II (koncept).

neskrift omkring, som mestendels var udslidt og ukiendeligt.» C. G. Hilfeling som 1799 tecknade av andra gravstenar i Gothem har inte alls ägnat sig åt G 158. Hos N. J. Ekdahl finns den inte med, ej heller upptagen i kyrkoinventariet 1830. Inskriftens bedrövlige tillstånd har förmodligen avskräckt. J. G. Liljegren registrerar den (L 1734) med hänvisning till Wallins tryckta utgåva men utan redovisning av texten: »Lina ting, Göthem. En stor sten med kors och cirkel samt en lång svårläslig inskrift.»

P. A. Säve har varit på platsen upprepade gånger. Reseberättelsen 1864 (s. 115 f.) innehåller följande: »Runsten (i kyrkans chor), 3:21 lång o. 1:20 bred, hvars vestra ända är bruten i 3:ne stycken (som finnas). Runorna äro ytterst svårlästa, 1 1/4 tum höga o. till en stor del alldeles bortnötta. — Ehuru denna runskrift är af mig (o. C. Säve) påsedd redan 1844, granskad 1855 och jemväl införd i Gutn. Urk. N:o 63 af C. Säve, så, för dess stora märkvärdighet, må hon här åter anföras [uppteckning, se fig. 13 här, translittererad s. 58]». Efter redogörelsen följer avskrifter av uppteckningarna i Wallins *Analecta*, s. 639 (=Linnés läsning) och s. 711 (=Wallins läsning). Säve har helt visst lagt dessa äldre uppteckningar till grund för sin egen, men självständiga teckningar (fig. 14 och 15 här) förvaras i samlingen S 170 II, den ena (fig. 14) synbarligen koncept, den andra (fig. 15) renritning efter den förra. Båda har påskrivna hänvisningar till S 63 och till Wallin s. 711. Renritningen har dessutom anmärkningen »Icke insänd t. V.H. o. Ant. Akad.». På konceptet står »Omgranskad 17.7.64» och »K.V.H. o. Ant. Akad. 1864», dvs. en anteckning om att den redovisas i Reseberättelsen 1864.

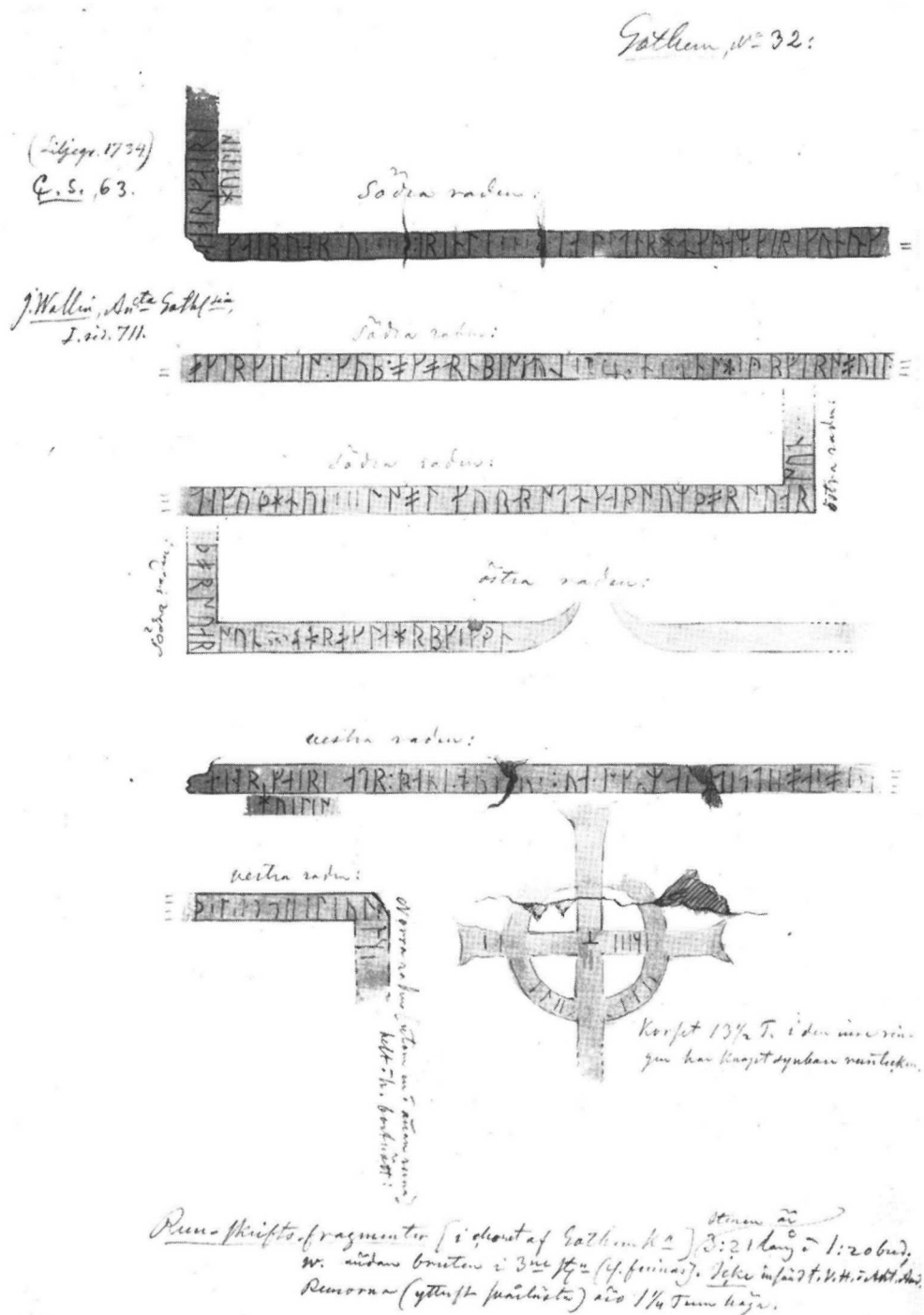

Fig. 15. G 158. Gothems kyrka. Efter uppteckning av P. A. Säve i S 170 II (renritning).

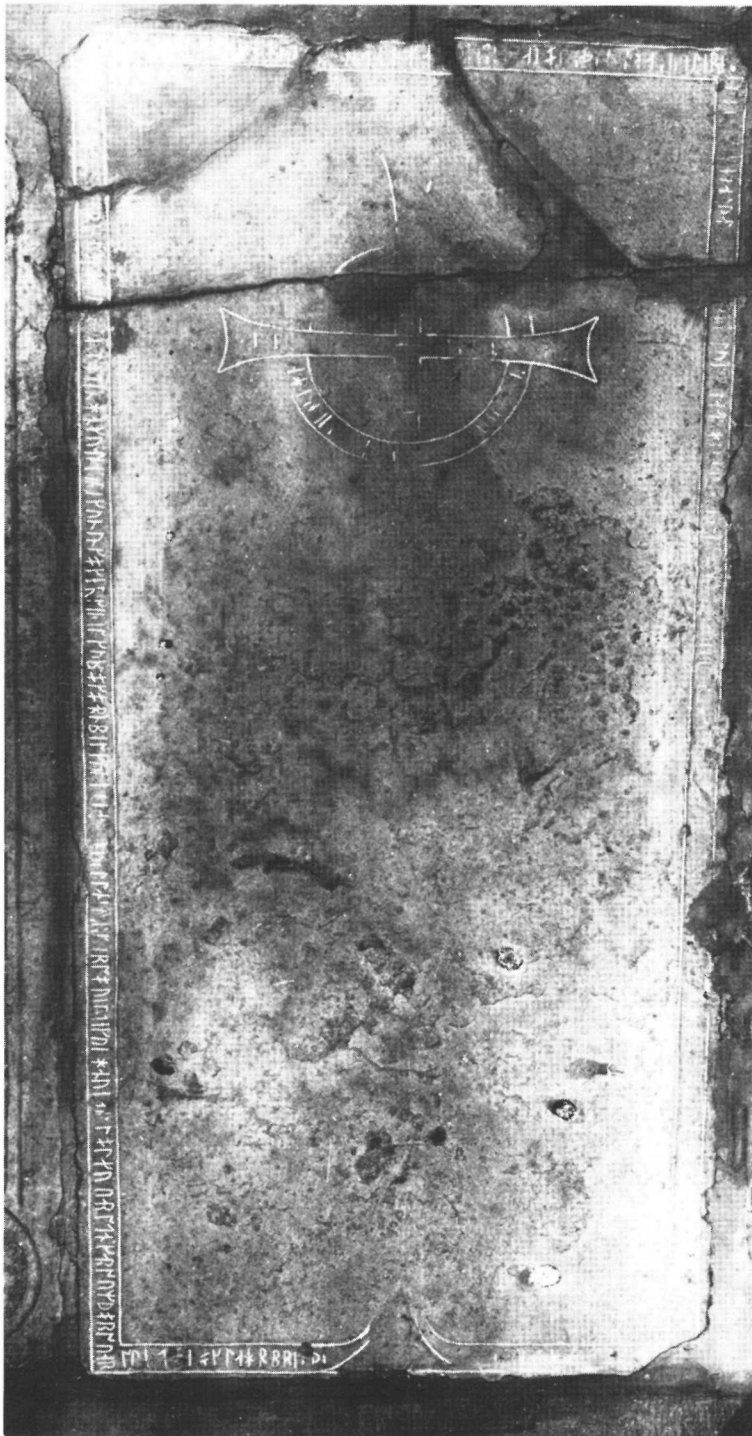

Fig. 16. G 158. Gothems kyrka. Foto J. W. Hamner 1923 (O. v. Friesens imålning).

O. v. Friesen har granskat stenen två gånger, 29.7.1922 och 18.7.1923. Vid det första tillfället antecknar han: »Inskriften till största delen oläslig eller svårläst. Runorna ifyllda efter synlighet med breda och smalare streck.» Stenen fotograferades både med och utan ikritning, men återgivningen är så bristfällig, att v. Friesens läsning inte kan redas utifrån ikritningen; v. Friesen har också tillagt: »Kopian täcker ej hela inskr. Granskn. af stenen med ledn. af P. A. Säves teckn., se foto, behöflig.» En anteckning 1923 lyder: »Rungravst. på s. sidan i korgolfvet granskades och ifylldes å nyo med ledn. av Wallins *Analecta*» (foto av denna ikritning torde vara det här i fig. 16 återgivna). Vad v. Friesen tror sig kunna någorlunda säkert urskilja av texten, redovisar han under reg.nr 73.

E. Wessén finner 1944 att golvet i koret är »täckt av en sammansydd och fastspikad bastmatta, som gör stenen svåråtkomlig». Han har emellertid kunnat bestämma stenens läge, ger dess mått (längd och minsta bredd) och meddelar att den är brusten varvid en del av stenen sjunkit något i golvet. »Ristningen mycket hårt sliten. En närmare granskning av inskriften f.t. omöjliggjord genom den fastspikade mattan.» Någon läsning av Wessén finns alltså inte.

Grå kalksten. Svagt trapetsoid form. Längd 2,32 m, bredd 1,15–1,05 m. Det 4,5–5 cm breda skriftbandet följer stenens fyra kanter, vid fotändans mitt är det delat med avsmalnande, uppsvängda ändar, mönstret har här nu ingen avslutning. Vid huvudändan finns mitt på stenen rester av ett ringkors. Detta har också burit runskrift, i varje fall i korsarmarna och ringens nedre halva. Den fina ristningen är hårt ytskadad av trampslitning, till stora delar helt förlorad, och var så synbarligen redan på 1700-talet, även om en jämförelse med äldre läsningar visar, att förstörelsen sedan dess fortskridit ytterligare. Förslitningen gäller särskilt stenens högra hälft och mittpartiet. Runorna står fritt i bandet, når med sina toppar och baser ej fram till ramlinjerna; höjden ca 3,5 cm. Huvudändans, högra långsidans och norra delen av fotändans runor står med topparna riktade mot stenens kant, den vänstra långsidans och södra delen av fotändans med baserna mot kanten. Inskriften läses också i den nämnda ordningen.

Inskriftens nerslitna tillstånd har medfört, att de äldre läsningarna starkt divergerar. Texten torde ursprungligen ha bestått av 350–400 runor. Som mest (Wallin) har 230 tecken kunnat urskiljas; beträffande ungefär hälften av dessa råder överensstämmelse mellan de olika äldre läsningarna – möjligen föreligger successiv påverkan – därtill kommer att vissa av de överensstämmande runföljderna icke ger mening och förmodligen rymmer en och annan felläsning. Jag har därför som huvudtext nedan givit den läsning, som vi, med vederbörlig prövning av äldre läsningar, kommit fram till vid Runverkets granskning 1974 (E. Svärdström och H. Gustavson). Efter kommentaren till denna redovisas samtliga äldre läsningar (Linné, Wallin, Säve, v. Friesen) var för sig.

Texten har av alla ansetts vara ovanligt svårläst. Somliga partier är blanknötta med helt förlorad skrift, och mer än hundra runor framträder nu endast med svagt skönjbara huvudstavar eller rester av sådana på mycket ojämnt avstånd från varandra. Det har därför synts meningslöst att hela den långa inskriften igenom vid translittereringen på vanligt sätt markera varje huvudstav och lucka i texten med streck respektive tre punkter. Jag har föredragit att i vissa fall – det gäller huvudändans text och fortsättningen på högra långsidan och fotändan samt korsets – för överskådlighetens skull inskränka beteckningen till tre punkter och först i kommentaren uppge antalet huvudstavar i sådana partier, där något innehåll ändå inte nu kan utvinnas. Däremot tillämpas beträffande den bättre bevarade vänstra långsidan och dess fortsättning den vanliga principen med redovisning av varje enskilt tecken och lucka. Med planschbilden (17) till hands torde läsaren icke ha någon svårighet att följa beskrivningen. Tillvägagångssättet åsidosätter inte heller tidigare tolkningsförslag, eftersom dessa är ofullständigare och delvis felaktiga.

Till läsningen: Runtecknen har varit betydligt grundare huggna än ramlinjerna. Det lilla formatet är orsaken. Runorna **a**, **n**, **t** har genomgående ensidiga bistavar medan **o** har dubbelsidiga, **r** har sluten form, **s**-runorna är av gotländsk typ, **m**-runorna däremot av normaltyp. Av 1 **h** återstår endast basen av huvudstaven samt kryssarmarna till höger. 3 **e** är inskriftens enda säkert stungna runa. R. 5–9 står nedanför skriftbandet. Toppen av huvudstaven i 5 **h** är utdragen över nedre ramlinjen och tjänar som införs-tecken mellan 4 **r** och 10 **k**. Mellan 5 **h** och 6 **i** finns nu inga säkra spår av den väntade **u**-runan. Mellersta delen av huvudstaven i 7 **l** är bortnött, likaså i 8 **i**. Av r. 9 (**s**) återstår bara nedersta delen av huvudsta-ven. 10 **k** är ej stungen. 13 **r** är grund men säker. Av r. 14 urskiljes huvudstaven och översta spetsen av bistaven (**u**). 15–16 **at** är grunda men säkra. Ett litet stycke av bistavens nedre led saknas i 17 **r**. Efter sistnämnda runa ett tydligt skiljetecken i form av två punkter. Av r. 18 återstår huvudstaven men inga spår av bistav. På en sträcka av 31 cm efter r. 18 finns på ojämnt avstånd från varandra rester av 12 lod-räta stavar, den sista hel, men inga säkert synliga bistavar; den fjärde i ordningen framför 20 **a** har dock möjligen en **a**-bistav; efter den sjätte runan ligger ett brott i stenen. R. 19 är en huvudstav med en kort bi-stav till höger, som kan vara övre bistaven i **f** eller högra bistaven i **m**; möjligen kan också nedre vänstra delen av en **m**-bistav skönjas (Wallin och Sävje har läst **m**). I 20 **a** är toppen avslagen i brottet. R. 21–23 är nu baserna av tre huvudstavar. 24 **t** har förlorat mellersta delen av huvudstaven, likaså r. 25–26. 27 **o** har basen av huvudstaven bevarad och mellanstycken av de båda bistavarna. R. 29 är mellersta delen av en huvudstav utan spår av bistav. Efter 30 **o**, på en sträcka av 22 cm, rester av 11 lodräta stavar utan spår av bistavar. 31 **l** är tydlig, r. 32 sannolikt **i**, 33 **r** tämligen tydlig. R. 34 kan ha haft bistav till höger. Efter r. 34 en djup grop (ej skiljetecken). – Mellan en hel huvudstav vid högra långsidans början (35) och 36 **p** 21 cm längre fram kan rester av 7 lodräta stavar urskiljas. Efter 36 **p** en hel huvudstav (37) och därpå en tom sträcka på 15 cm med ett brott i stenen, sedan rester av 7 lodräta stavar före överdelen av 38 **a** med klar bistav. Efter 38 **a** tätt stående toppar av två lodräta stavar, därefter 41 **h**, tydlig, samt före 42 **o** res-ter av 15 stavar (103 cm). Efter 42 **o**, i slutet av raden (53 cm) rester av 16 stavar. – I fotändans högra

band rester av 4 huvudstavar, av vilka den sista (43) har ansatsen till en **k**-liknande bistav bevarad (**k**, **m** eller möjligen **r**). – 44 **k** är ej stungen. Nedre hälften av huvudstaven i 45 **a** är bortnött, likaså överdelen av 46 **i**. Binderunan 50 **tr** är mycket grund och delvis bortnött; nu återstår ett litet stycke av huvudstaven nedtill, hela **r**-bistaven, **t**-bistavens avslutning. Intet skiljetecken mellan 50 **tr** och 51 **u**. Av r. 52 återstår bara en huvudstav, av r. 53 efter brottet endast rester av nederdelen till en huvudstav. På r. 55 inga spår av bistav. R. 56 är större delen av en huvudstav; till höger möjligen svaga spår av en **n**-bistav (Linné, Wallin och Säve har läst **n**). R. 57 är en huvudstav med en **l**-bistav eller överdel till någon annan bistav. R. 58 är en på mitten något skadad huvudstav; till höger om denna två små spår av nederdelen till ännu en stav (59). Av 60 **o** återstår huvudstaven och nedre bistaven samt ett kort stycke av högra delen av den övre. 61 **k** är tydlig. R. 62 är en huvudstav med ett stycke av en bistav upptill till höger (**u**?). 7 cm på andra sidan om brottet finns en huvudstav utan spår av bistav (63). R. 64 är två korta stycken av en huvudstav. Efter utrymme för en runa, där en **l**-bistav möjligen skymtas, står 65 **t**. R. 66 är en hel huvudstav, **i**. R. 67 är delar, upptill och nedtill, av en huvudstav samt nedre delen av en sannolik **r**-bistav (för lång som **n**-bistav). Avståndet från 50 **tr** t. o. m. 67 **r** är 42 cm (drygt 20 runor). Därefter blir inskriften tydligare. Av 73 **m** återstår översta och nedersta delarna av huvudstaven samt större delen av vänstra bistaven. 74 **f** har huvudstaven bevarad jämte spetsen av inre bistaven och nedersta delen av den yttre. 75 **i** har förlorat toppen. 76 **r** har huvudstaven bevarad samt översta spetsen och mellersta delen av bistaven. R. 81 är en klar binderuna **un**. R. 85 **i** förefaller ej stungen. Av 86 **r** saknas mellersta delen, runan är dock säker. I 87 **k** är ett stycke av huvudstaven bortnött nedanför bistavens anslutning. Av r. 89 återstår huvudstaven och ett litet stycke av en bistav till höger, övre ansättningen av en nedre **b**-bistav. I 91 **s** saknas mellersta leden. Bistaven i 93 **u** är grund men säker. I 94 **b** är större delen av övre öglan bortnött, den nedre är tydlig; runan har icke varit stungen. Binderunan 98 **ar** är tydlig så när som på mellersta delen av öglan i **r**. Av r. 105 (**b**) återstår bara två små stycken av huvudstaven och anslutningen av övre öglan vid toppen. Av r. 106–109 urskiljes delar av huvudstavar men inga säkra bistavar. Efter utrymme för en eller två runor rester av 5 huvudstavar (110–114). R. 115 torde vara **l**. R. 116 är en hel huvudstav, r. 117 övre delen av en sådan. R. 118 är en huvudstav med delar av en **p**-liknande bistav. R. 119 är större delen av en huvudstav med utrymme för bistav till höger, möjligen rester av **u** eller **r**. R. 120 är en hel huvudstav med gott utrymme för bistav till höger; möjligen skymtas en övre **f**-bistav. R. 121 är en klar huvudstav utan bistav, sannolikt **i**. R. 122–136 är säkra; 129 **i** dock skadad på mitten, varför det inte kan avgöras om runan har varit stungen (Säve och v. Friesen läser **e**). Efter en skada som något berört högra bistaven i 136 **m** urskiljes nederdelarna (drygt hälften) av en säker lodrät stav (137) och en osäker, båda utan spår av bistav; kan tillsammans möjligen ha utgjort en **u**-runa. En fördjupning upptill på följande runa (138) är sannolikt en **l**-bistav. R. 142 är binderuna **ak**, **k** är icke stungen. Binderunor är också 145 och 150 **ar** samt 148 **an**. 149 **k** är ej stungen. Runföljden 146–150 är säkra. Mellersta leden i 161 **s** är grundare än runans övriga. R. 162 är tydlig binderuna **un**, ehuru nedre delen av **u**-bistaven är bortslagen; **n**-bistaven ligger i bortslagets övre kant. I 163 **u** är bistaven svag och avbruten av skador. 164 **t** är säker, förefaller icke ha varit stungen (tidigare läst **t**). Av r. 165 finns bara nedersta spetsen av huvudstaven kvar (**a**). 166 **h** är skadad på mitten, endast ena kryss-stavens (nedifrån vänster och uppåt) spetsar bevarade. 167 **r** har förlorat övre delen av bistavens ögla. R. 168–176 är tydliga; dock saknar 173 **r** och 175 **r** nedersta spetsen av bistaven. Av r. 177 återstår bara nedre hälften av en huvudstav (**m**). Övre hälften av huvudstaven i 178 **p** är borta i en skada; runan förefaller knappast ha varit en binderuna **ap**. Intet skiljetecken efter 179 **i**. – Korsarmarnas runrester kan icke identifieras; endast några ytterst svaga spår av huvudstavar kan skymtas, bistavarna är helt utplånade. – I korsringens nedre vänstra kvadrant urskiljes efter en hel huvudstav (180) en säker **o**-runa (181) följd av rester av 4 huvudstavar, i den nedre högra kvadranten endast rester av 4 stavar.

Endast en runa 3 **e**, är säkert stungen. Däremot finns det ett flertal binderunor, 10 stycken, regelrätta i fem olika kombinationer, **an**, **ar**, **ak**, **un**, **tr**.

Linnés läsning, som omfattar enbart västra och södra kanternas text, har vi i tre versioner, det egen-

händiga manuskriptet till Iter Gotlandicum (fig. 9), den uppteckning i Wallins *Analecta*, s. 639 (fig. 10), som, ehuru av annan hand än Linnés, av denne överlämnats till Wallin, samt slutligen den i Wallins *Runographia Gothlandica* tryckta uppteckningen (fig. 11). Den sistnämnda har redigerats för trycket av Wallin. Beträffande graden av ursprunglighet hos de båda andra sinsemellan vet man ingenting. Jag följer här Linnés manuskript, med stöd av *Analecta* i oklara fall, (huvudstavar utan bistavar har när de förekommer enstaka translittererats **i**, flera i följd däremot - på samma sätt som de obestämbara runorna): [västra kanten] + **ier kairuatr** : **pir · onipr · leraikaitl** : **atiroiaoki** : **pkui** : **lao** - - - [södra kanten] + **kairuoriom** : **irinl** : **ir** - - **u** × **fultirhakuamfirikuninkokirkibik** · **kub** · **okornbikkub** - : **ianhn** - - - **I ... kirsouiltikupoam** - **solkuuarsiānkārsump** · **orsuai**.

Wallin (*Analecta* s. 711): [västra kanten] **hier** | **huili** : | **kairuatr** : **parf** · **o** - - **ar** ... **eraiuka** - ... **tlit** - - **oasos** - **p** - **ui** · - **atisolirpu** [norra kanten] **sumlam** ... **aspa** ... **all** ... **tša** ... **ia** ... **h** - **imfih** ... **o** ... **u** ... **r** ... **u** ... [södra kanten] **kairuaruakiomirinl** · - - **oku** ... **ākulterhānkūamfirikunuk** **okirkibis** : **kub** · **okornbiskurihg** : ... **n** - - **llān** - **trfirsouiltekuphau** ... **solākuuārstānkārsumporsuar** [östra kanten] **sul** - ... **oklihrbr** - - ... **pi** [korsringen] ... **ephrn** ...

P. A. Säre (Reseberättelse 1864 och S 170 II): [västra kanten] **hier** | **huilis** | **gair** - **atr** : **ōari** · - - - ... - : **ua** · - - **ma** - ... **t** - - **t** - - **oa** - **o** - - **p** ... **li** - **l** ... [södra kanten] **kairuaru** ... : **irinl** - - **a** - - **ialtnrhānkūam** · **firikunūnok** **erki** - **iskub** · **okoārnbisku** - ... **n** - **h** - **lrfirsouiltekuphanu** - - **isolakurār** **stānkarsumporsuar** [östra kanten] **suntahroklahrbrimōn** [korsringen] ... **ihrl** ...

v. Friesen (F73) ger följande translittererade text: [västra kanten] **hier** | **huili** | **kair[u]atr** : ... [södra kanten] **kairuatr** : ... **hān kuam** [f]iri kunūnk ok erkibiskup ok oarn bisku[p] ... **so uilte ku[p]** **hānum** ... **solaku uar stankar sum pors uar** [östra kanten] **su[nu]t[ah]r** ok lahr **brimapi**.

Den ende som gjort ett uttalande om innehållet i inskriften är Carl Säre, som åberopar brodern Pehr Arvids granskningar 1844 och 1855 och ger följande transkription (S 63): *Hiar hwilis Gairvatr ... Gairwa(tr) ... ltr, hann kwam firi kunung ok arkibiskup ok warn biskup ... so wildi Guþ hann wi ... Sol ok Ur war stangar, sum Þors war sundaghr ok Laghr prim(stafr)*. Kommentaren lyder: »Denna långa och för Gotlands historia troligtvis fordom högst viktiga inskrift är, tyvärr, till en del alldeles utplånad, till en del högst svårläst. Det tyckes vara tal om någon utsänding, som, kanske i landets eller kyrkans ärenden, 'kom inför konungen, ärkebiskopen och inför vår (d. ä. Linköpings) biskop'. – Årsuppgiften synes innehållas uti, att *þors* var söndagsbokstaf och *Laghr prim*, hvilket inträffade åren 1210, 1305. Den sistnämnda är väl då det antagligaste, och runstenen blir då den äldste på Gotland med utsatt årtal. Men äfven de föregående orden *Sol ok Ur* (om de blifvit rätt åtskilda) tyckes hänvisa på en annan tidsbestämning. Man måste likväl då taga dem omvändt, d. ä. *Ur* såsom söndagsbokstaf och *Sol* som prim, och man får då året 1435. Men hvad betyder då ordet *stankar* eller *stangar*? kan det vara *stank-ar* (stänk-år) eller *stang-ar* (stäng-, el. stång-år)? Allt är här mycket osäkert, utom den först omtalade årsbestämmelsen.» Säre stannar alltså för 1305. Hans uttalande åberopas i Sveriges kyrkor, Gotland bd 4: 1 (1947), s. 102. O. v. Friesen har ingen kommentar till sin translittererade text och inte heller något förslag till tolkning.

Gravstenen är lagd över Gairvat. Mansnamnet *Gair(h)vatr* (se G 101, Sö 320) förekommer här i två belägg (r. 10–17 och r. 44–50). Det är välkänt från andra gotländska runinskrifter (G 101?, 113, 114, S 51 Hejnums k:a, nyfynd i Sproge k:a) och några från fastlandet (Nä 11, Sö 156, 320) samt sparsamt från andra medeltida källor i Mellansverige. Utanför svenskt område finns inga belägg.

Om den i forngutniskan bevarade, ålderdomliga formen **oarn**, *ōarn* sg. m. ack. av poss.pron. fsv. *vārr* 'vår' (på DR 373 Åkirkebyfunten, av gotländskt ursprung, **uarn** för *ūarn*) se Herbert Gustavson Gutamålet 1 (1940), s. 176 noten, 190. Typiskt forngutnisk är också pret. 3 sg. **kuam**, fsv. *kom*.

Verbet *prima* 'vara prim', dvs. beteckna nytändning, en naturlig bildning till subst. *prim* n. 'nymåne', förekommer i ännu en gotländsk runinskrift, G 99 Lye k:a från år 1449 (**brimapi**). Eftersom ingen

a-runa finns ristad mellan 177 **m** och 178 **p** och heller ingen **a**-bistav bunden till **p**, föreligger i runföljden **brimpi** möjligen en synkoperad böjningsform (se om synkope i preteritum av svaga verb Herbert Gustavson, *Gutamålet* 2, 1948, s. 96).

Inskriften har tydligen bestått av två avsnitt, det första inlett med r. 1–17 »Här vilar Gairvat . . .». Beklagligtvis är hela fortsättningen av detta avsnitt på några enstaka runor när utplånad. Här har förmodligen funnits upplysningar om den dödes personliga förhållanden, t. ex. hemort, släktrationer, dödsdatum o. d. Det andra avsnittet, som inleds med r. 44–50 »Gairvat . . .», redogör tydligen för den dödes berömvärda, offentliga insatser. Kantskriften slutar med ett årtal som mycket riktigt formellt kan vara 1210 eller 1305. Den konstvetenskapliga dateringen av gravhällen till 1300-talet (Monica Rydbeck) bestämmer årtalet till 1305. Detta årtal är förmodligen relaterat till de nämnda offentliga uppdragen, företrädet för »konungen, ärkebiskopen och vår biskop». Så långt är innehållet klart. Efter utrymme för ett 20-tal runor (106–122) följer förslagsvis ett konstaterande av Guds bevågenhet, »så ville Gud honom väl», där dock det sista ordet (r. 137–138) är osäkert; r. 137 kan mycket väl vara en **u**-runa, men vokalen mellan **u** och 138 **l** skulle då vara utelämnad, glömd? Jag har inte funnit någon annan nöjaktig förklaring till runföljden. Därefter följer enligt min mening en tidsuppgift (r. 139–179) »så längesedan var . . . som **p** var söndagsruna och **a** primade (dvs. var gyllental)». Nasalen i adv. *langu* måste man dessvärre konstatera vara utelämnad, en sådan har aldrig funnits. Egendomligt eftersom ristaren annars binder **n** till **a**; här är **k** bundet till **a**. Men inte heller här har jag funnit något uttryck som bättre svarar mot runföljden. Den största svårigheten ligger dock i runföljden 146–150 **stānkār**. Ett felristat *stainkar* n. 'stenkar' är svårt att förena med en gravsten, kista, och med innehållet i övrigt; *standkar* n. 'stänka' är otänkbart. Jag vill i stället här gärna se ett med *ar* n. 'år' (r. 150) sammansatt ord, även om någon gängse sammansättning svarande mot runföljden inte omedelbart erbjuder sig. Så resonerade ju också Carl Säve, dock utan att komma till klarhet. På enbart språklig väg kommer man knappast fram. Möjligen kan dock årtalet 1305 ge en ledtråd.

1300-talets början var en orons tid. Efter Magnus Ladulås' död 1290 låg regeringsmakten hos Torgils Knutsson i dennes egenskap av marsk i riksstyrelsen under Birger Magnussons omyndighetstid. Birgers kröning 1302 innebar ingen större förändring i Torgils' och stormännens dominans på grund av den brödrafejd som den unge kungen blev invecklad i, och som kom till öppet utbrott 1304. Ställningen blev emellertid snart ohållbar för Torgils Knutsson, som fängslades 1305 och året därpå avrättades. 1306 var också »Håtunalekens» år, då Birger togs till fånga av bröderna, hertigarna Erik och Valdemar. Fredsmötet i Hälsingborg 1310 innebar en tillfällig försoning mellan bröderna, riket delades. På Birgers lott kom större delen av Östsverige med bl. a. Gotland, Erik och Valdemar erhöll områden i väster. »Nyköpings gästabad» 1317, då hertigarna fängslades, deras död 1318 och Birgers flykt samma år över Gotland till Danmark blev den dramatiska avslutningen på tronstriderna.

Också kyrkan hade sina problem, konflikter som delvis hängde samman med de världsligt politiska men delvis var interna eller resultat av påvliga utspel. Linköpings stift, till vilket Gotland hörde, hade haft nära relationer till Bjälboätten med egendomsförvecklingar och dålig ekonomi som följd (se vidare H. Schück, *Ecclesia Lincopensis*, 1959, passim). För att råda bot på detta sökte biskop Bengt Birgerssons (son till Birger Jarl) efterträdare, biskop Lars (1290–1307) stärka ekonomin bl. a. genom intrång i prästernas och böndernas ekonomiska rättigheter. Gotland intog härutinnan en särställning genom ett påvligt skyddsbrev 1296, som i förhållande till andra delar av stiftet gav ön inskränkningar ifråga om kyrkliga pålagor, större självbestämmanderätt och i vissa avseende ställde Gotland under ärkebiskopens beskydd. Detta var givetvis en utmaning mot Linköpingsbiskopen Lars, som under de närmaste åren tycks ha nyttjat alla tillfällen att sko sig på prästernas och böndernas bekostnad. I ett brev till ärkebiskopen (Nils Alleesson) den 15 juli 1304 (SD II nr 1434) framförde öns prästerskap och allmoge sina klagomål över biskopens olagligheter i samband med en visitationsresa. Förtrytelsen var stor. Det förefaller mig därför möjligt, att Gairvats agerande, vad det nu kan ha inneburit, hos konungen, ärkebiskopen

och Linköpingsbiskopen har dikterats av missnöjet med biskopens försök att avhända öns befolkning deras lagliga fri- och rättigheter. En händelse, som också kan ha oroat gutarna, var konung Birgers privilegiebrev av den 28 mars 1305, som återgav kyrkan både det frälse från skatt och den rätt att uppbära böter, som redan Magnus Ladulås tillerkänt den men som på olika sätt beskurits under förmyndarregeringens tid. Kyrkan hade med andra ord fått en starkare ställning och ökad makt. Motiv förefanns onekligen för en hänvändelse just år 1305 till de styrande över hela linjen, konung Birger Magnusson, ärkebiskop Nils Allesson och biskop Lars i Linköping. Nils Allesson dog visserligen den 4.2.1305, hans efterträdare var Västerås-biskopen Nils Kättilsson, officiellt utnämnd först 1307. Resultatet av besöken hos överheten känner vi inte. Men släkten eller de Gothemsbor som ombesörjde gravstenen såg tydligen med stolthet på Gairvats insats. Är det då för djärvt att sätta **stānkār** i samband med gutarnas missnöje med biskopens självsvåld och kyrkans ökade krav, och att i det presumtiva ordets förled se ett verbal-substantiv *stank* n. 'stänk, stön, jämmer', jfr isl. *stank* n. 'uro, bråk' (Fritzner; ett belägg)? Verbet *stanka* är annars mest använt i betydelsen 'stänka i arbete, barnsnöd'. Ett *stank-ar* 'jämmerår, orosår' skulle i varje fall ha ett visst stöd i de historiska händelserna.

Om min tanke är riktig, att året 1305 hänför sig till Gairvats möte med de mäktige, är det för gravstenens och inskriftens del bara ett postquem. Monumentet har rimligen tillkommit någon gång under tiden 1305–25.

159. Gothems kyrka

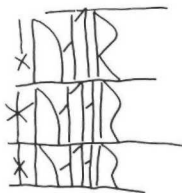
Pl. 21–23

Litteratur: F76, W126. P. A. Säve, Reseberättelse 1855 (ATA), s. 81; O. v. Friesen, Anteckningar 1923, 1936 (UUB), s. 89f.; Sveriges kyrkor, Gotland bd 4: 1 (1947), s. 102.

Runinskrifter i ryggfodret till den medeltida korstolen.

Inskrifterna iaktogs första gången av P. A. Säve 1855 men upptecknades ej: »I rygg-fodringen öfver sätana äro chor-karlarnes namn ritade med runor.» Korstolen övermålades 1860 med tjock, gulbrun oljefärg, som avlägsnades först i samband med kyrkorestaureringen 1949–50. Övermålningen medförde, att O. v. Friesen vid sin granskning 1923 och 1936 och även E. Wessén 1944 inte kunde ge en tillfredsställande läsning; detaljer blev diffusa eller omöjliga att urskilja. Inskrifterna, 4 cm höga, består av fyra namn med alla runor nu klart urskiljbara:

a. Ovanför stol 2 (från Ö räknat) står tre rader runor mellan ramlinjer; nederkanten 19 cm ovanför stolskarmen:

huatr | huatar | huatar

5

10

15

»Vat»